

COGADH NA SAOIRSE KAO ZELENA REVOLUCIJA?

Zvonimir Glavaš

U ovom radu nastoji se odgovoriti na pitanje mogu li se Anglo-irski rat 1919. – 1921. i zaključni Anglo-irski sporazum smatrati Irskom revolucijom kako se često u literaturi navodi, koje bi u tom slučaju bile značajne karakteristike te revolucije te je li ona konačno u odnosu na njih polučila pobjedu ili poraz. U tu svrhu rad se osvrće na povijest anglo-irskih sukoba na prijelazu 19. u 20. stoljeće te paralelno s kronološkim praćenjem tih sukoba nastoji upozoriti na njihove važne sastavnice, a zatim analizira ishod Anglo-irskog rata potvrđen Anglo-irskim sporazumom u odnosu na proklamirane ciljeve i općenita očekivanja koja revolucionarna zbivanja obično otvaraju.

Irška povijest dvadesetog stoljeća razdoblje je, kako to već povijesti znaju biti, izrazito bogato turbulentnim zbivanjima političke, socijalne, kulturne i svake druge naravi. U razdobljima takve kondenziranosti značajnih zbivanja teško je ili nemoguće jednoznačno odrediti nekakav *veliki datum*, prijelomnu točku koja bi pozicionirala epohalnu granicu revolucionarne promjene iza koje više ništa nije kao prije. Upravo suprotno, brojni datumi i događaji koji konkuriraju za tu ulogu kao da naglašavaju složenost međuodnosa različitih struktura, kojeg se ne može bez priličnog pojednostavljanja svesti na linearan period precizno omeđen dvjema točkama. Ipak, jedan od nedvojbeno značajnijih momenata suvremene irske povijesti svakako je Anglo-irski sporazum iz 1921. Povijesni je to trenutak čijoj istaknutosti uz promjene koje je stavio na papir nesumnjivo pridonose izrazite kontrarnosti koje objedinjuje – s jedne je strane zaključio irsku pobjedu (barem je tako tumačena) u Anglo-irskom ratu, slavljenu gotovo do mitskih razmjera, a s druge otvorio Irski građanski rat, gorak detalj prošlosti puno manje pogodan za epsku obradu. Taj kontrast lako intrigira i dovodi do potrebe detaljnijeg analiziranja i vrednovanja Anglo-irskog sporazuma te Anglo-irskog rata koji mu je prethodio. Odnosno, shvatimo li taj sukob doista kao prijelomnu točku, kao zaključak jednog revolucionarnog perioda kako ga se često opisuje u literaturi, dolazimo do pitanja o opsegu te revolucije, njezinim obilježjima kao i o tome je li ona ispunila svoje ciljeve (i koji su to ciljevi?) ili doživjela poraz. Odgovor, dakako, ne mora biti jednoznačan, a ovaj će ga rad potražiti osvrćući se kroz razdoblje prijelaza stoljeća na različite silnice koje su sudjelovale u događajima što su doveli do Anglo-irskog rata i iznjedrili Sporazum; na njihovu genezu, pozadinu, ciljeve i očekivanja, te sve ostale elemente koji bi potencijalno na odgovor mogli ukazati.

Geneza sukoba i oblikovanje irskog nacionalnog pokreta

Tragajući za ishodišnom točkom anglo-irskog sukoba s početka dvadesetog stoljeća, lako je zapasti u napast pripovijedanja *ab ovo*. Povijest anglo-irskih sukoba seže daleko u srednjovjekovlje (Normani su s engleske obale krenuli u osvajanje Irske još 1169. (vidjeti Black, 2004: 57)) i otada vrlo rijetko čini predahe. Irška je Engleskoj možda i bila prva kolonija, no nikada osobito *poslušna*, stoga su međusobni sukobi bili trajna povijesna stvarnost. No dakako, valja imati na umu da bi uspoređivanje i povlačenje izravnih poveznica između tog razdoblja i problematike dvadesetog stoljeća bilo u najmanju ruku krajnje pojednostavljanje, ako ne i mitologiziranje. Anglo-irski sukobi devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća prvenstveno su produkt irske težnje za nacionalnom emancipacijom (ali i stabilnijom društvenom situacijom) te im korijene valja tražiti u sukobu irskog nacionalizma s velikobritanskom paradigmom. Početni je trenutak ponovno teško pozicionirati, no zanimljiv je u tom kontekstu komentar Erica Hobsbawma (1993: 94) koji kaže kako je Ujedinjeno Kraljevstvo Irsku izgubilo 1884./5., Gladstoneovim reformama i demokratizacijom prava glasa. Iako su reforme tog britanskog liberalnog premijera preglasane i iako nijedno goruće pitanje nije riješeno upravo u tom trenutku, Hobsbawmova tvrdnja nailazi na svoje opravdanje budući da se doista može reći kako su se tih godina (dakle, u drugoj polovici devetnaestog stoljeća) različite irske političke grupacije sa svojim težnjama počele stapati u jedinstven masovni pokret, koji je tako postao daleko ozbiljniji politički čimbenik poduzimajući političke, ali i revolucionarno-oružane akcije protiv britanske vlasti. (Moody, 2003: 228) Do tada goruća pitanja zemljišnih odnosa i državne neovisnosti, uglavnom doživljavana kao odvojena, stopila su se u suglasje s izraženim nacionalnim predznakom. Baš kao i u slučaju znatno kasnijih dekolonizacijskih procesa u *trećem svijetu*, približavanje nacionalnih pokreta nižim društvenim slojevima donijelo je ne samo omasovljavanje i širenje organiziranosti nego i veću smjelost i odlučnost postavljenih zahtjeva. Tako će i u Irskoj, krećući se prema prijelazu stoljeća, sve više slabiti kompromisima sklonija i zahtjevima umjerenija *parlamentarna* struja, dok će porasti snaga organizacijama zavjereničkog i revolucionarnog tipa. Zadatak širenja nacionalne osviještenosti te kulturno-političkog identiteta među širim masama preuzet će 1893. tzv. *Keltska liga*, obnavljajući stare tradicije i običaje, veličajući mitski *keltski duh*, organizirajući poduke povijesti,

Walter Paget, *Rođenje irske republike*

galskog jezika, književnosti te brojne druge sadržaje. Iako nije bila jedini masovniji pokret tih godina te se uporno ograđivala od izravnog političkog angažmana, Donal McCartney (2003: 248) s pravom za Ligu tvrdi kako je učinila više od svih ostalih za stvaranje atmosfere pogodne da u Irskoj zaživi nacionalizam one vrste kakav je već živio u ostatku Europe. Upravo na temeljima koje je postavila Keltska liga razvit će se početkom dvadesetog stoljeća dva pokreta ključna za sljedeću veliku eskalaciju irskog nacionalizma – Griffithov republikanski, separatistički nastrojeni Sinn Féin (1908.) te Larkinov i Connollyev socijalistički Irski transportni i opći sindikat (1913.).

Te će dvije političke frakcije, uz starije Irsko republikansko bratstvo, dominantno doći do izražaja u glasovitom dablinskom Uskršnjem ustanku (24. travnja 1916.), kada će se njihova naoružana krila ujediniti pod vrhovnim zapovjedništvom Patricka Pearsea (također *odgojenog* u duhu Lige), proglašavajući Irsku Republiku i pružajući otpor nekoliko dana otpora (Curtis, 2005: 349). Upravo Uskršnji ustanak, kao neposredni prethodnik događaja koji će rezultirati Anglo-irskim ratom, prikladan je za razmotriti prirodu irskog nacionalizma. Naime, trenutak je to u kojem je uslijed teških povijesnih okolnosti do izražaja došao već spominjan poraz umjerenijih opcija i ideje *home rulea* (ograničene autonomije unutar Krune) te su se isprofilirala obilježja koja će, manje-više, obilježiti irski nacionalni pokret i u sljedećem razdoblju.

Jedno od osobito zanimljivih obilježja jest izrazita socijalna osjetljivost irskog nacionalizma, u nekim oblicima čak i integracija socijalističkih ideja. Ta se tendencija može pratiti daleko unazad, no možda

najbolje u tom trenutku do izražaja dolazi upravo u djelovanju pojedinaca poput Jamesa Connollya. Taj je sindikalist, borac za radnička prava i uvjereni marksist istovremeno bio značajan dio Uskršnjeg ustanka i pripadajućih zbivanja, te ga neka novija povijesna čitanja, neopravdano – smatra David Lloyd (2003: 345), čak karakteriziraju kao *izdajnika* irskog socijalizma zbog njegove znatne angažiranosti oko nacionalnih pitanja, te se njegova djela o irskom radništvu proglašavaju romantiziranjem izmišljenog keltskog komunizma. Ovdje neće biti detaljnije rasprave o Connollyu, no svakako vrijedi istaknuti kako izrazita socijalna osjetljivost irskog nacionalnog pokreta, ili čak njegova prožetost nekim socijalističkim idejama (isto i u obrnutom pravcu vrijedi za irski socijalizam; Connolly piše: "Interesi radnika interesi su Irske, a interesi Irske interesi su radnika."), ne bi trebali čuditi s obzirom na povijesni kontekst o kojem je riječ. Naime, dovoljno je napomenuti da se kroz irsku povijest, a osobito nakon Velike gladi polovicom devetnaestog stoljeća, jasno odvojio izrazito malobrojan sloj krupnih zemljoposjednika koji su gomilali kapital od velikog broja siromašnih, egzistencijalno ugroženih irskih stanovnika. Prva je skupina uglavnom pristajala uz Uniju i u njoj vidjela isključivo pozitivne stvari, pristajući tako i uz velikobritansku paradigmu, dok je druga u Uniji vidjela nepravde, oduzete slobode, siromaštvo, zaostalost i svježja sjećanja na minulu Glad, svrstavajući se tako uz separatističke, nacionalno-emancipacijske ideje. Razlika je postala još veća kada je sjeveroistočni dio Irske, najgušće naseljen lojalističkom populacijom pa tako i njezinim imućnijim pripadnicima, doživio svojevrsnu industrijsku revoluciju povezujući se

Michael Collins - *the big fella* irske revolucije

Iako mistifikacija i mitizacija velikih ličnosti često otežavaju historiografsko razmatranje, teško je uopće pisati o temi Anglo-irskog rata i Sporazuma, a ne dodirnuti se Michaela Collinsa. Taj je irski politički i vojni vođa prerastao u legendarnu ličnost koja vrlo često stoji kao najsnažnija personifikacija dramatičnih događaja irske povijesti s početka dvadesetog stoljeća. Premda su ocjene o Collinsu kao *najvećem irskom sinu* svakako pretjerane, bez sumnje se radi o osobi koja je odigrala jednu od značajnijih i zapaženijih uloga u razdoblju tzv. Irske revolucije.

Michael Collins (irski Mícheál Ó Coileáin, poznat i pod nadimkom *The Big Fella*) rođen je 16. listopada 1890. u zemljoradničkoj obitelji u Zapadnom Corku koja je imala republikansku pobunjeničku tradiciju. Prvi put je šire poznat postao tijekom Uskršnjeg ustanka, u kojem se borio uz Patricka Pearsea. Za razliku od mnogih koji su kasnije glorificirali Ustanak, Collins ga je otvoreno kritizirao s organizacijske strane, upozoravajući na niz propusta koje bi dobar organizator morao izbjeći. Prilikom da to pokaže dobio je već 1919. kada mu je prvi Dáil (parlament), kojeg je i sam bio član, povjerio niz uloga među kojima i onu organizatora Irske Republikanske Armije te ministra financija. Iako formalno nije bio vrhovni zapovjednik IRA-e, njezine formacije faktički su bile pod njegovom kontrolom. Kao najsposobniji zapovjednik, tvorac strategije gerilskog rata koji je IRA vodila, šef obavještajne službe i nadležan za logistiku i financiranje pokreta, Collins je vjerojatno bio najmoćnija osoba republikanske strane tijekom Anglo-irskog rata. Unatoč tome što je pripadao *tvrdom*, radikalnijem krilu republikanaca, 1921. bio je sklon potpisivanju Anglo-irskog sporazuma procijenivši da je IRA došla na rub borbenih sposobnosti zbog logističkih problema. Autoritet koji je zadobio velikom karizmom i sjajnim vojnim uspjesima značajno je doprinio prihvaćanju Sporazuma na irskoj strani, no svejedno se nije zavaravao da će stvari proći mirno – potpisujući sporazum proročanski je napomenuo kako vjerojatno potpisuje svoju smrtnu presudu. Nakon raskola u irskom vrhu i ostavke De Valere imenovan je premijerom privremene vlade i vrhovnim vojnim zapovjednikom, a glavna mu je okupacija postao građanski rat koji je izbio između pristaša vlade i protivnika Sporazuma. Tijekom tog rata, 22. kolovoza 1922., konvoju vozila u kojem je putovao postavljena je zasjeda u rodnom mu Corku. U razmjeni vatre koja je uslijedila Collins je pogođen u glavu dum-dum metkom, te tako ubijen u 31. godini svog života. Unatoč različitim interpretacijama raskola i građanskog rata, Michael Collins do danas je ostao osoba na koju se rado pozivaju sve irske političke opcije.

s industrijskom Britanijom, dok su srednji i južni krajevi ostali gotovo bez iznimke izrazito agrarni. Bilo bi, dakako, pogrešno reći da zemljišna aristokracija i taj začetak kapitalista industrijalaca sebe nisu smatrali Ircima, no sigurno je da nisu bili skloni nacionalnim pokretima te nisu imali razvijen/naglašen nacionalni identitet (čak štoviše, velikim su dijelom upravo pristajali uz *britanski* identitetski model), stoga se često postavlja pitanje može li se kod njih to *Irac* uzeti kao nacionalno određenje ekvivalentno onom pristalica nacionalnog pokreta.

Dodatno je toj polarizaciji društva kao određujuća suprotnost pomogla i religijska slika stanovništva, tj. njegova raslojenost na katoličku većinu i protestantsku manjinu u većini Irske, te na katoličku manjinu i protestantsku većinu u sjeveroistočnoj Irskoj. Takva religijska slika, uzrokovana još progonima, konfiskacijama i kolonizacijama u sedamnaestom stoljeću za Jamesa I. i Olivera Cromwella (vidjeti Clarke, 2003: 152), jednim se dijelom podudarala i s već opisanom socijalnom

raslojenošću stanovništva. Time je protestantizam postao dodatna odrednica najvećeg dijela onih koji su pristajali uz velikobritansku paradigmu (lojalista), dok se katoličanstvo u odnosu na njega profiliralo kao irska nacionalna identitetna sastavnica. Pa ipak, Charles Stewart Parnell, jedan od značajnijih oblikovatelja modernog irskog nacionalizma, bio je zemljoposjednik i protestant. Teško je, prema tome, odgovoriti na pitanje koje su to točno odrednice koje definiraju irsku naciju, krug njezinih pripadnika i irski nacionalizam (o tome opširnije raspravlja Hugh Kearney, 2007: 112) te ovaj rad to neće ni pokušati; važno mu je samo naglasiti pluralnost tih čimbenika i tek ocrtati neke osobito važne za promatranu temu. Naime, često je u čitanju irske povijesti upravo religijska raslojenost naglašena kao dominantan generator sukoba i suprotstavljanja, dok su se sve ostale razlike promatrale kroz tu prizmu. Međutim, takva površna interpretacija uvelike ograničava prostor kvalitetnijem razumijevanju bilo kojeg promatranog fenomena.

Od ustanka 1916. do sporazuma 1921.

Uskršnji ustanak 1916., kao što je već spomenuto, bio je svojevrstan prvi korak u dvadesetom stoljeću prema irskoj samostalnoj državi, koje će određeni oblik biti uspostavljen 1921. Taj je pak korak, ponovno, bio izravno motiviran snažnim prožimanjem socijalne i političke krize. Naime, paketom zemljišnih zakona donesenih u Londonu krajem devetnaestog stoljeća spominjana je dominacija unionističkih veleposjednika oslabila u korist manjih vlasnika, uglavnom sklonijih nacionalističkim krugovima. To je primirilo situaciju u ruralnim krajevima zadovoljivši poljoprivredno stanovništvo, što je izravno izazvalo obnovu premoći parlamentarne stranke, a pad popularnosti Sinn Féina, Republikanskog bratstva i drugih naglašenije separatističkih organizacija. Međutim, situacija u gradovima bila je sasvim suprotna. Donal McCartney (2003: 251) navodi kako je 1911. Dublin bio jedan od najsiriomašnjih gradova Europe s izrazito lošim stambenim uvjetima, visokim postotkom smrtnosti djece te katastrofalnom prehranom stanovnika (sam Pearse u jednom svom članku bilježi da preko 20 000 ljudi živi na kruhu i crnom čaju). Marx, Engels i Lenjin pratili su stanje u Irskoj prilično sigurni da je ta zemlja izgledan kandidat za socijalističku revoluciju, a masovni Larkinovi i Connollyjevi štrajkovi iz 1913. učvrstili su to uvjerenje i šire među europskim socijalistima. Nasilno gušenje štrajkova stvorilo je izrazito proturežimsku atmosferu u Dublinu, a dodatno ju je potencirala neodlučnost vladajućih glede uvođenja konačno izglasane irske samouprave te otvoreno zveckanje oružjem ulsterskih lojalista (1913. osnovani Ulsterski dobrovoljci) i britanskih konzervativaca. Takva situacija razumljiva je podloga odluke nekolicine irskih uglednika (nacionalističkog i radničkog pokreta) o nužnosti pokretanja oružanog ustanka, a započeli Prvi svjetski rat dao je i dobru priliku. Dana 24. travnja ustanak je započeo, a 30. travnja bio je ugašen, ostavljajući kao posljedicu razrušene dablinske ulice, više stotina mrtvih te tisuće uhićenih po slomu ustanka. Umjesto bavljenja detaljima samog ustanka, ovaj će rad skrenuti pozornost tek na nekoliko stvari koje je zanimljivo uočiti.

Prvo, već je rečeno kako je izbijanje ustanka bilo uvelike uvjetovano i teškom socijalnom krizom, stoga je zanimljivo pratiti kako je ista utjecala na tijek Ustanka i reakcije na njegov završetak. Paradoksalno ili ne – ta je kriza odmah po izbijanju ustanka okrenula oštricu. Brian Barton i Michael Foy (2004: 203-209) tako pišu da su ustanici vrlo brzo naišli na neodobravanje, pa čak i otvoreno (često agresivno) suprotstavljanje svojih sugrađana kada se Ustankom našlo pogođeno njihovo već dovoljno loše socijalno stanje. Kraljevska je vlada, primjerice, obustavila pomoć isplaćivanu obiteljima čiji su se članovi borili u Prvom svjetskom ratu, radnici nisu mogli dobiti nadnice u okupiranim tvornicama,

borbena djelovanja prouzročila su masovnu materijalnu štetu itd. Međutim, te prve reakcije neposredno pogođenih nisu dobar pokazatelj onoga što je Ustanak postigao. Smaknuća petnaestorice istaknutijih vođa ustanka naišla su na glasne prosvjede, a izvanredno stanje te masovna represija, kao i stalna novačenja za Prvi svjetski rat, dodatno su pogurali stanovništvo prema radikalnijim opcijama. Već na prvim sljedećim izborima 1918. to se pokazalo uvjerljivom pobjedom Sinn Féina koji je potom formirao Dáil Éireann (Narodnu skupštinu). Na čelo skupštine postavljen je visoki časnik Irskih dobrovoljaca Éamon de Valera, potpredsjednik mu je bio stranački čelnik Arthur Griffith, a Michael Collins iz Irskog republikanskog bratstva dobio je zadatak organizirati oružanu zaštitu djelovanja novostvorene institucije (McCartney, 2003: 258). Imajući taj rasplet događaja u vidu, jasna je ocjena Petera Harta (2002: 19) koji kaže kako Uskršnji ustanak nije sam po sebi revolucija, no ako uopće postoji nešto što bi se nazvalo Irskom revolucijom i ukoliko se taj pojam povezuje sa zbivanjima 1919. – 1921./22., tada je Uskršnji ustanak Bastilja ili Zimska palača te revolucije. Naime, u Uskršnjem ustanku vidljiva je skica onoga što će kasniji događaji donijeti – od zahtjeva za potpunom neovisnošću do formiranja institucija vlasti i jedinstvene vojne snage. Od Uskršnjeg ustanka počinje u neprekinutom kontinuitetu (za razliku od ranijih razdoblja) djelovati republikanski pokret, njegova ideologija, njegovo vodstvo te politička, ali i nasilna borba.

Kada je točno počeo Anglo-irski rat, zvan još i Irskim ratom za nezavisnost (*Cogadh na Saoirse*), Smeđim ratom ili jednostavno eufemistički Nevoljama (ne pomiješati s kasnijim periodom Nevolja u Sjevernoj Irskoj), teško je utvrditi. Prije nego se pokrenuo opsežan sukob zaredao je niz pojedinačnih incidenata, no stanje je zapravo bilo na rubu eskalacije još od siječnja 1919. Tada su izabrani zastupnici Sinn Féina odlučili ne otići u zajednički parlament Kraljevstva, nego su na tragu svog predizbornog obećanja odlučili razvrgnuti parlamentarnu uniju. Konstituirani Dáil Éireann (21. siječnja 1919.) bio je prvi irski nacionalni parlament od 1801. te je na njemu jednoglasno (iako su se odazvali samo zastupnici Sinn Féina) proglašena *Saorstát Éireann* – Slobodna Država Iraka na čitavom irskom otoku. (Curtis, 2005: 350) Na sljedećem zasjedanju Dáila, 1. travnja 1919. oformljena je i vlada u kojoj je Éamon De Valera imenovan premijerom, Arthur Griffith ministrom unutarnjih poslova, Cathal Brugha obrane, a Michael Collins financija. (Cottrell, 2006: 41) No još važnije od toga, u trenucima u kojima je vlada u Londonu odbijala bilo kakvu pomisao na priznanje irskog parlamenta, bilo je pitanje kontrole oružanih snaga. Iako su Uskršnjim ustankom dekapitirane sve irske formacije nastale tijekom prethodnog perioda (tada ujedinjene u Irske dobrovoljce), nova generacija vodstva (prije svega De Valera i Collins) uspjela je

do kraja 1918. okupiti novu masu ljudi u redove Irskih dobrovoljaca koje je Dáil 1919. priznao kao svoju legitimnu vojsku – Irsku republikansku armiju. Iako je IRA odmah stavljena pod zapovjedništvo Cathala Brugha kao ministra obrane, te posredno pod Dáil, Peter Cottrell (2006: 42) navodi kako Brughu nikada nije imao faktičko vrhovno zapovjedništvo, nego je tu ulogu od početka držao Michael Collins.

Već od tih prvih mjeseci 1919. počeli su pojedinačni sukobi IRA-e s policijskim snagama (*Royal Irish Constabulary*), a kada se sukob razbuktao i proširio do razmjera pravog rata u pomoć

su im poslani zloglasne paravojne pomoćne jedinice sastavljene od razvojačenih veterana (tzv. *Black and Tans*) te konačno i vojska. Pišući o sukobu, Cottrell (2006: 19) procjenjuje kako je do kraja 1921. čak 50 000 vojnika bilo raspoređeno po Irskoj za pomoć policiji, dok policijske snage procjenjuje na oko 17 000 ljudi. Tom broju valjalo bi pribrojiti i lojalističke paravojne formacije (Ulsterske dobrovoljce) te razne pomoćne jedinice dovođene uz *Black and*

Tans-e, no tu je preciznost podataka slabija. Na nacionalističkoj strani IRA je nominalno raspolagala sa 70 000 članova u raznim službama, no Cottrell (2006: 28) smatra kako je u ratu imala tek nešto više od 3 000 aktivnih gerilaca. IRA je od početka procijenila kako nema snage za izravnu konfrontaciju te je odlučila voditi gerilski rat zasjedama, napadima na izdvojene policijske postaje i vojarne, ali i planiranim smaknućima unutar gradova. Druga je strana uzvraćala stalnim odmazdama, spaljivanjima gradova i sela, strijeljanjima i teroriziranjem stanovništva. Peter Hart (2002: 24) upozorava da su u vršenim napadima civili bili češća meta i jednoj i drugoj strani, nego što su to bili naoružani protivnici. Sukob se nastavljao ponavljajući taj uzorak sve dok pritisak inozemstva (prvenstveno SAD-a) i britanske javnosti nije postao preglasan da bi ga Kraljevska vlada ignorirala, te je moral britanskih snaga opadao ustupajući mjesto zamoru ratom. Iscrpljenost Velikim ratom, intervencije u drugim kolonijama i loša financijska situacija sprječavale su Britance da pokrenu masovne vojne operacije punim arsenalom, a borbom kakva odvijala pat pozicija nije se mogla razriješiti. Ni IRA nije na nastavak ratovanja gledala s većim optimizmom – oružje se sve teže nabavljalo i nestašica je postala očitija, a zasjede i gerilsko djelovanje polako su gubile na efektivnosti vodeći cijelu stvar prema konvencionalnom sukobu. Krajem lipnja 1921.

vlada Lloyd Georgea i vrh IRA-e obustavili su vojne akcije i pristupili pregovorima.

Jason Knirck (2006: 75) pišući o povijesnom sjedanju za stol smatra kako su pregovori 1921. bili daleko veći izazov za Sinn Féin nego cijeli dotadašnji sukob. Odlukom o pokretanju pregovora britanska ih je vlada doduše priznala kao legitimne predstavnike Irske, no istovremeno ih je, nudeći kompromisna konkretna rješenja, stavila u tešku rastrganosti između proklamiranih ideala i procjene realnih mogućnosti. Britanija je nudila isključivo kompromis, a pitanje koje je mučilo delegaciju

Potpisivanje Anglo-irskog sporazuma

bilo je trebaju li na njega pristati i u kojoj mjeri. Naporni pregovori vođeni su tijekom gotovo pola godine između delegacija predvođenih De Valerom i Lloydom Georgeom. Tijekom njih, britanska je strana izmjenjivala uzastopno prijetnje totalnim ratom i laskanja, dok je irska strana bivala sve svjesnija da će morati odustati od zahtijevane apsolutne neovisnosti. U završetku pregovora,

svjestan da će se morati odreći republike vanjskim savezom povezane s Ujedinjenim Kraljevstvom, De Valera se povukao iz delegacije prepuštajući zaključivanje ugovora Michaelu Collinsu, koji je na njega pristao iz pragmatičnih razloga, te Arthuru Griffithu, koji je već neko vrijeme naglašavao da ni samouprava ne bi bila malo postignuće. U prosincu 1921. konačno je potpisan ugovor – Britanija je Irskoj priznala status dominiona Commonwealtha za dvadeset šest grofovija pod nazivom Slobodne Države Irske, dok je ulsterskim unionistima potvrđena njihova samouprava unutar šest grofovija izglasana u britanskom parlamentu još 1920. (McCartney, 2003: 258). Iako je protiv takvog sporazuma odmah ustao De Valera s dijelom pristaša, 7. siječnja 1922. potvrdio ga je Dáil sa 64 glasa za i 57 glasova protiv. Britanska vojska odmah se povukla iz Slobodne Države Irske, a irska vlada na čelu s Griffithom pristupila je organiziranju svih razina vlasti tražeći na raspisanim izborima potvrdu zaključaka pregovora. Žestoka kampanja nagovijestila je događaje koji će uslijediti kasnije, no rezultati izbora presudili su u korist pristaša ugovora – taj je dio Sinn Féina dobio 58 mandata, dok je protivnika ugovora izabrano 36. Tim je odabirom i irska javnost obavila svojevrstu ratifikaciju Anglo-irskog sporazuma, no sukobi oko njega nisu ni približno bili završeni. Ubrzo je započeo građanski rat između pristaša i protivnika Sporazuma koji je potrajao do svibnja 1923. Tijekom rata ubijen je Michael Collins, umro je Arthur

Griffith, a irsko društvo podijelilo se na dvije strane od samog vrha do dna. Po završetku, na ostatku irskih političara ostalo je tražiti nova rješenja za postizanje Republike. (Lynch, 2003: 273)

Revolucija? Pobjeda ili poraz?

Nakon pregleda razdoblja koje literatura često oslovljava Irskom revolucijom, osobito Anglo-irskog rata i njegovog epiloga u Anglo-irskom sporazumu, ostaje za razmatranje pitanje posebno apostrofirano u uvodu ovog rada – je li se doista tijekom tih revolucionarnih zbivanja dogodila revolucija te je li opisanim epilogom odnijela pobjedu ili poraz.

Većina literature o promatranjima temi slaže se da se revolucija doista jest dogodila, no daleko ograničenija u svojim ciljevima nego se javno proklamiralo, te jednako ograničena u konačnim postignućima. Peter Hart (2002: 17) tezu o revoluciji koja se dogodila opravdava prihvaćajući definiciju Charlesa Tillyja, prema kojoj je revolucija “prijenos moći nad državom tijekom kojeg barem dvije suprotstavljene strane za sebe nekompatibilno prisvajaju pravo upravljanja tom državom, te svaka od njih dobiva priznanje jednog znatnog dijela populacije države. Cjelokupni revolucionarni proces tada obuhvaća uništavanje suvereniteta i hegemonije jedne strane u periodu borbe te ponovno uspostavljanje suvereniteta i hegemonije nove uprave.” U slučaju Anglo-irskog rata doista su legitimacija i uopće postojanje britanske uprave nad Irskom izravno osporeni na političkom planu, ali i uporabom sile, te je suverenitet u 26 grofovija prenesen na novu vlast koja je uspostavila novo državno uređenje. Međutim, napominje Hart, to što je po definiciji revolucija ostvarena ne znači da se generalizirajući može reći kako su pobunjenici pobijedili.

S jedne strane, Patrick Lynch (2003: 274) skreće pozornost na to da je, bez obzira na konačni kompromis, Anglo-irski sporazum donio više autonomije nego što je velika većina tadašnjih Iraca očekivala doživjeti u svom životu. S druge pak strane, Donal McCartney (2003: 259) upozorava da unatoč velikim postignućima nijedan san nije ispunjen. Nacija nije govorila irskim jezikom, kako je davno priželjkivala Keltska liga, nije ostvarena potpuno neovisna Republika koju su željeli Irsko republikansko bratstvo i Sinn Féin, nova država bila je daleko od radničke republike koju je priželjkivao Connolly, položaj Irske u Commonwealthu nije bio položaj ekonomski samodostatne zemlje u personalnoj uniji kakvu je želio Griffith, a nije opstalo ni kompaktno Ujedinjeno Kraljevstvo koje su priželjkivali Carson i unionisti. Niz idealiziranih snova ustupio je mjesto kompromisnoj realnosti.

Slijedom toga na razmatranje se nudi pitanje je li istinit podruglivi komentar protivnika sporazuma, na koji podsjeća Knirck (2006: 11), da su pobjednički irski nacionalisti obojili poštanske sandučiće u zeleno

i promijenili gotovo ništa drugo opipljivo. Vjerojatnije je da je takav komentar ciničan ubod daleko od realne istine, no pitanje na koje je iznimno teško odgovoriti ostaje jesu li irski građani doista osjetili promjene u svojim životima i jesu li te promjene doživjeli kao pobjedu. S visoka gledano, Sporazum je Slobodnoj Državi Irskoj dao autonomne institucije vlasti (vladu i Parlament) s jurisdikcijom nad gotovo svim pitanjima, znatnu (no ne potpunu) financijsku autonomiju i vlastitu vojnu silu. Istovremeno, čvrsto ju je pozicionirao unutar Britanske krune, sačuvao je instituciju (makar nominalnu) britanskog guvernera te obvezao zastupnike Dáila na podnošenje prisege britanskom monarhu. Koliko god te stavke većinom bile samo formalne, dobar dio republikanaca teško ih je mogao probaviti. Osim toga, Britanija je zadržala pravo održavanja nekoliko vojnih baza na teritoriju Slobodne Države Irske te *obrane* irskih teritorijalnih voda. (Knirck, 2006: 1)

Promatrano iz nižega, citat često pripisivan G. B. Shawu kako irsko pitanje neće biti riješeno ako se na dablinskom dvorcu uz zelenu ne izvjesi i crvena zastava ostao je tek povijesni kuriozitet. Daleko od toga da su Shawovi stavovi ikada bili identični vrhu irske republikanske pobune, no već je u ovom radu konstatirana njihova često deklarirana socijalna osjetljivost, kao i važnost socijalnog stanja u nastanku i tijeku promatranih događaja uopće. S te je strane relevantno primijetiti, kao što to čini Hart (2002: 27) da je po socijalnim pitanjima Irska revolucija vidno podbacila. Ne samo da socijalne promjene nisu izvršene, nego su i sama nastojanja u konačnici bila isključena iz djelovanja irskog vrha, bez obzira na ideološke korijene i potporu Radničke stranke. Republikansko vodstvo u konačnici se odlučilo da mu je u konkretnoj situaciji bolje ne potencirati klasno pitanje i loše socijalno stanje, kako ne bi zatvorilo prostor podršci dijela veleposjednika. Zemljišna kriza nastavila se smirivati istim procesom kao i prije rata, no životni uvjeti radnika i stanovnika, građana općenito, kao i klasna slika društva spominjana ranije u radu, nisu se osobito popravili. Radnički pokret Irske nakon Connollyjeve Građanske vojske više nije organizirao svoje paravojne formacije, nego je podržavao djelovanje Sinn Féina, no unutar te zajedničke borbe izgubio je u nizu pragmatičnih kompromisa. Hart (2007: 28) nadalje upozorava kako Revolucija nije proizvela niti promjene na institucionalnom planu. Stare institucije britanske institucije u najvećoj su većini samo zamijenjene irskim ekvivalentima, pri čemu su eventualne razlike bile pitanje detalja, a ne principa. Nisu se dogodile ni velike promjene u sastavu društvenih elita, a u osnovnim institucijama vlasti najčešće nije očuvana samo ista struktura pozicija, nego i ljudi poimence.

Irska revolucija stoga je (ograničeni) uspjeh postigla samo kao nacionalistička revolucija, dakle po pitanju nacionalne emancipacije. Ipak, nije dovoljno reći ni kako je riječ o nacionalističkoj

revoluciji, budući da određen broj irskih nacionalista nije podržavao Sinn Féin i njegove ciljeve (npr. parlamentarna struja). Riječ je dakle o revoluciji koja je na čelno mjesto dovela irsko-republikansku nacionalističku snagu, koja je u odnosu spram Britanije naglašavala separatizam, a u odnosu spram ne-republikanskih Iraca kulturalno isključiv model irskog identiteta, utemeljen na odrednicama o kojima je već u radu bilo riječi. U određenim trenucima pokušala je ta revolucija (kao i njezin suprotni pol u Ulsteru) stvoriti etnički i kulturno homogenizirani prostor ne oklijevajući uporabiti i silu (vaninstitucionalno nasilje, ali i državnu represiju) usmjerenu etničkom i kulturalno-identitetnom linijom (pri čemu se dominantno misli na religiju, ali i druge posebnosti), međutim stabilizacijom situacije od takvih se djelovanja na jugu odustalo. Po pitanju odnosa prema demokraciji, na koju se nerijetko pozivalo, situacija je također vrlo složena. Naime, republikanske organizacije nikada nisu djelovale suzbijajuće prema slobodnim izborima kao obilježju demokratskog društva – nikada nisu pokušale zabraniti ili omesti izbore, osporiti njihove rezultate ili čak razmatrati uvođenje nedemokratske diktature. Ipak, nisu se klonile ni zaobilaženja volje većine u svom djelovanju kada im je to odgovaralo (najbolji primjer je sam Uskršnji ustanak – pobuna i formacija vlasti potpuno bez ikakve izborne legitimacije), kao ni predizbornih manipulacija radi postizanja boljih rezultata i davanja podloge svom djelovanju. No ništa od toga nije bilo nestandardno s obzirom na kontekst i na ranije viđeno u svjetskoj povijesti. Drastično gora situacija po tom pitanju bila je u Sjevernoj Irskoj, koja je odcijepljena i čiji je pravni status uređen dogovorom unionističkih čelnika i britanskog premijera, bez ikakvog temeljenja na volji građana, te koja je nakon toga potpala pod jednostranačku diktaturu Unionističke stranke. (Hart, 2007: 30)

Imajući sve rečeno na umu, iznimno je važno skrenuti pozornost na još jednu stvar. Naime, iako je gore spomenutoj definiciji završenosti revolucionarnog ciklusa Anglo-irski sporazum potpuno udovoljio, ne valja nastojanja republikanaca po pitanju osamostaljivanja promatrati dovršenima tim dokumentom, te tako uzimati sve nabrojane neispunjene stavke kao konačne nedostatke irske samostalnosti. Naime, iako u trenutku potpisivanja Anglo-irskog sporazuma irski čelnici nisu imali dugoročnu viziju što činiti da se svi nedostaci uvjetovani raznim kompromisima isprave, a dio ih nije ni doživio takvu priliku, nitko od njih nije smatrao Sporazum konačnim rješenjem (za razliku od britanske strane). O tome svjedoči i Griffithova izjava, koju navodi Lynch (2003: 273), da je sporazum “konačan u jednakoj mjeri koliko smo i mi zadnja generacija na zemlji”, kao i Collinsova kako je postignuta “sloboda da se ostvari sloboda”. Ipak, taj dio ostvarivanja slobode pričekao je sljedeće povijesne prilike.

Cogadh Na Saoirse as the Green Revolution? by Zvonimir Glavaš

This paper examines whether or not can the Anglo-Irish War (1919 – 1921), concluded with the Anglo-Irish Treaty of 1921, be considered an Irish Revolution, as it is often referred to in literature, and if it in fact were an Irish Revolution what are its accomplishments. The first part of the paper follows the history of Anglo-Irish conflicts at the turn of the century, including the Anglo-Irish War, while taking into account their political and social components and, above all, the growing mass support to Irish nationalist movement. The second part of the paper attempts to give a summary of the accomplishments of the Republican side brought about by the Anglo-Irish Treaty. Using the summary, I will try and deduce did a revolution actually happen, what was it like in character and scope and should the Treaty be considered a victory or a defeat of Irish revolutionary tendencies. The conclusion is that the revolutionary change in 1921 did occur, but that it was limited in its goals and accomplishments, almost solely nationalist-republican in character and forced to replace its initial expectations with pragmatic compromises.

LITERATURA

1. Barton, Brian; Foy, Michael, 2004. *The Easter Rising*, Sutton Publishing, Stroud/Gloucestershire.
2. Black, Jeremy, 2004. *Povijest britanskih otoka*, Grapa, Zagreb.
3. Clarke, Aidan, 2003. *Kolonizacija Ulstera i ustanak 1641. godine*, u: *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb.
4. Cottrell, Peter, 2006. *The Anglo-irish War. The Troubles of 1913. – 1922.*, Osprey Publishing, Oxford.
5. Curtis, Edmund, 2005. *A History of Ireland. From Earliest Times to 1922*, Taylor & Francis Group, New York.
6. Hart, Peter, 2002. *Definition: Defining The Irish Revolution*, u: *The Irish Revolution 1913. – 1923.*, Palgrave, Basingstoke.
7. Hobsbawm, Eric, 1993. *Nacije i nacionalizam*, Novi Liber, Zagreb.
8. Kearny, Hugh, 2007. *Ireland. Contested Ideas of Nationalism and History*, New York University, New York.
9. Knirck, Jason, 2006. *Imagining Ireland's Independence. The Debates over The Anglo-Irish Treaty of 1921.*, Rowmann & Littlefield Publishers, Lanham.
10. Lloyd, David, 2003. *Rethinking National Marxism. James Connolly and 'Celtic Communism'*, u: *Interventions*, vol. 5(3), Taylor & Francis, New York.
11. Lynch, Patrick, 2003. *Slobodna Država Irska i Republika Irska*, u: *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb.
12. Moody, Theodore William, 2003. *Fenijanizam, samouprava i zemljišni rat*, u: *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb.
13. McCartney, Donal, 2003. *Od Parnella do Pearsea*, u: *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb.